

CENTER FOR
THE STUDY OF
DEMOCRACY

Furtuna dezinformării

Amenințări hibride cu arme de distrugere în
masă în Bulgaria și România

Furtuna dezinformării

**Amenințări hibride cu arme de distrugere în masă
în Bulgaria și România**

Dezinformarea și capturarea mass-mediei fac parte din arsenalul de amenințări hibride al Kremlinului; ambele folosesc influența economică pentru a deturna agendele politice și a modela opinia publică din țările vizate. Acest raport examinează provocările specifice cu care se confruntă Bulgaria și România în ceea ce privește răspândirea dezinformării legate de armele de distrugere în masă de către actorii controlați de Kremlin și pro-Kremlin. Acesta rezumă rezultatele unei analize comparative de monitorizare a presei care se concentrează asupra răspândirii narațiunii despre laboratoarele de arme biologice din Ucraina în spațiul mediatic bulgar și românesc. Raportul oferă recomandări de politici publice bazate pe dovezi, pentru a sprijini dezvoltarea unor abordări naționale integrate pentru contracararea amenințărilor hibride.

Elaborarea acestui raport face parte dintr-o inițiativă *Privind contracararea amenințărilor hibride cu arme de distrugere în masă în Marea Neagră*, pe care Centrul pentru Studiul Democrației din Bulgaria a implementat-o în cooperare cu New Strategy Center din România. Raportul a beneficiat de aportul și cunoștințele asistentului universitar Roberta Răducu, cadru didactic la Școala Națională de Studii Politice și Administrative, România, și expert asociat New Strategy Center, furnizate în timpul planificării analizei de monitorizare a mass-media.

Autori:

Goran Georgiev, analist, Centrul pentru Studiul Democrației

Dr Tatyana Novosiolova, analist senior, Centrul pentru Studiul Democrației

Comitetul editorial:

Ruslan Stefanov

Dimitar Markov

Dr Todor Galev

Această publicație a fost finanțată printr-un grant din partea Departamentului de Stat al Statelor Unite. Opiniile, constatările și concluziile exprimate în acest document aparțin autorilor și nu reflectă în mod necesar pe cele ale Departamentului de Stat al Statelor Unite.

Fotografie de copertă: Canva

ISBN: 978-954-477-489-9

© 2023, Centrul pentru Studiul Democrației

Toate drepturile rezervate.

CUPRINS

INTRODUCERE	3
MONITORIZAREA DEZINFORMĂRII LEGATE DE ARMELE DE DISTRUGERE ÎN MASĂ ÎN BULGARIA ȘI ROMÂNIA.....	7
COMBATEREA DEZINFORMĂRII ÎN BULGARIA ȘI ROMÂNIA	14
Capacitatea instituțională.....	16
Criminalistică digitală.....	18

LISTA DE FIGURI

Figura 1.	Volumul de articole de pe site-urile de limbă bulgară și română care conțin dezinformări despre laboratoarele biologice din Ucraina (2022-2023).....	7
Figura 2.	Primele 15 surse de articole de pe site-urile de limbă bulgară și română care conțin dezinformări despre laboratoarele biologice din Ucraina, în funcție de volum (2022-2023)	8
Figura 3.	Potențialul total de acoperire a articolelor pe site-urile de limbă bulgară și română care conțin dezinformări despre laboratoarele biologice din Ucraina (2022-2023).	9
Figura 4.	Primele zece surse de articole de pe site-urile web în limbile bulgară și română care conțin dezinformări despre laboratoarele biologice din Ucraina, în funcție de potențialul de acoperire (2022-2023)	10
Figura 5.	Audiența articolelor în funcție de sursa de trafic a articolelor de pe site-urile de limbă bulgară și română care conțin dezinformări despre laboratoarele biologice din Ucraina (2022-2023).....	11
Figura 6.	Audiența sursă per trafic pe rețelele de socializare a articolelor de pe site-urile de limbă bulgară și română care conțin dezinformări despre laboratoarele biologice din Ucraina (2022-2023).....	12
Figura 7.	Numărul de interacțiuni la 100.000 de utilizatori Facebook pe postările în limbile bulgară și română de pe Facebook care conțin dezinformări despre laboratoarele biologice din Ucraina (2022-2023).....	12
Figura 8.	Model de politică publică pentru combaterea dezinformării recurente.....	15

LISTA DE ABREVIERI

AMD	Armă de distrugere în masă
AI	Inteligența artificială
BG	Bulgaria
CEM	Consiliul pentru mass-media electronice
CNA	Consiliul Național al Audiovizualului
DMA	Actul legislativ privind piețele digitale
DSA	Actul legislativ privind serviciile digitale
DSC	Coordonator servicii digitale
EEZ	Zona economică exclusivă
Hybrid CoE	Centrul european de excelență pentru contracararea amenințărilor hibride
ML	Învățare automată
RO	România
SEO	Optimizarea motoarelor de căutare
SLAPP	Proces strategic împotriva participării publice

INTRODUCERE

Kremlinul a început să **instituționalizeze războiul hibrid** ca instrument al politicii sale externe cu mult timp înainte de invazia pe scară largă a Ucrainei din februarie 2022.¹ În ultimul deceniu, Rusia și-a desfășurat și adaptat în mod constant gama de instrumente de interferență și destabilizare, vizând în special unitatea și integritatea internă a Uniunii Europene (UE) și a Organizației Tratatului Atlanticului de Nord (NATO). Anexarea Crimeii, în 2014, a fost o repetiție generală majoră, care s-a caracterizat printr-un amestec de măsuri hibride care au însoțit invazia și ocuparea de către forțele militare convenționale.

În timpul și după anexare, forțele rusești care nu purtau însemne au preluat sediile unor instituții locale de investigație, organizații nonguvernamentale și furnizori de servicii digitale, transformându-le și integrându-le în aparatul de propagandă tot mai mare al Kremlinului. Noi puncte de difuzare multilingve pro-Kremlin care **răspândesc și amplifică dezinformarea**, precum News Front și South Front, au început să emită în întreaga Crimee în săptămânile de după anexare și continuă să funcționeze și în prezent cu sprijinul serviciilor de informații rusești. De asemenea, Kremlinul a sprijinit forțele insurgente din regiunile Luhansk și Donețk, contribuind astfel la un conflict armat prelungit și la creșterea destabilizării regionale. Invazia pe scară largă a Ucrainei de către Rusia în februarie 2022 a constituit o escaladare a comportamentului beligerant continuu.

Obiectivele geostrategice ale Kremlinului rămân aceleași ca în timpul Războiului Rece, dar mijloacele folosite pentru a urmări aceste obiective au evoluat, iar severitatea lor s-a intensificat. Conducerea rusă urmărește să obțină supremația în regiunea Mării Negre, iar această prioritate de top este adesea încadrată ca o luptă existențială. În urmărirea acestui obiectiv, Kremlinul se bazează pe **un arsenal de instrumente de interferență** în alte țări și de destabilizare a acestora, care acum au fost testate în mod repetat în Europa, Africa și Americi. În calitate de state din prima linie și foste țări satelit sovietice, Bulgaria și România se numără printre cele mai vulnerabile și frecvente ținte ale tacticilor hibride de mare anvergură ale Kremlinului. Ambele țări au fost afectate de interferența persistentă a Rusiei, inclusiv de răspândirea **dezinformării și a propagandei**, de **atacurile cibernetice** asupra instituțiilor și a infrastructurii critice, de amestecul politic și electoral, de **corupția strategică și de invadarea zonelor economice exclusive (ZEE)** ale acestora. De asemenea, ambele s-au dovedit a fi aliați strategici importanți în războiul în curs de desfășurare, furnizând Ucrainei provizii militare valoroase, ajutor umanitar și ajutor pentru refugiați.

Unul dintre cele mai îngrijorătoare aspecte ale politicii externe din ce în ce mai agresive a Kremlinului este un interes reînnoit pentru **armele neconvenționale - chimice, biologice și nucleare - ca mijloc de proiecție a puterii**, atât ca amenințare materială, cât și psihologică. De la începutul invaziei sale împotriva Ucrainei, Rusia a lansat frecvent amenințări cu utilizarea armelor

¹ A se vedea: Shentov, O., Stefanov, R., și Vladimirov, M., *The Kremlin Playbook in Europe*, Sofia: Centrul pentru Studiul Democrației, 2020.

nucleare. Această postură beligerantă urmează un lung șir de asasinat cu țintă precisă sponsorizate de stat, care implică substanțe chimice, biologice sau radioactive greu de detectat de către serviciile de securitate ale Rusiei.² În 2015, proprietarul uneia dintre principalele companii producătoare de armament din Bulgaria, fiul său și directorul de producție al companiei au fost otrăviți cu un agent asemănător Novichok. **Atacurile de otrăvire** susținute de Kremlin constituie o provocare semnificativă în materie de descurajare, deoarece necesită o abordare radical modificată în ceea ce privește detectarea, pregătirea și răspunsul în comparație cu atacurile tradiționale la scară largă care implică arme de distrugere în masă (ADM).

Folosirea de către Rusia a campaniilor de dezinformare legate de armele de distrugere în masă este deosebit de gravă, deoarece aceste campanii exploatează percepția publică cu privire la natura îngrozitoare și distructivă a armelor chimice, biologice și nucleare pentru a atinge obiective politice și militare. Dezinformarea este un instrument de influență bine conturat în arsenalul de amenințări hibride al Kremlinului.³ Strategia de dezinformare a Kremlinului integrează, în general, tacticile din epoca sovietică cu potențialul tehnologiilor moderne de informare și comunicare, cum ar fi platformele online și social media, pentru a crește amploarea și viteza mesajelor de dezinformare. Capturarea mass-media este un exemplu viu al sharp power-ului Rusiei, care instrumentalizează influența economică pentru a deturna agendele politice și a modela opinia publică în țările țintă.⁴ **Oligarhizarea sectorului mediatic** în mâinile rețelelor de influență pro-Kremlin și sponsorizate de Kremlin este un vector important prin care dezinformarea rusă pătrunde în mod activ în spațiul mediatic al țărilor din regiunea Mării Negre.⁵ Atât Bulgaria, cât și România sunt vulnerabile la activitățile de **război cognitiv ale** Kremlinului, mai ales că obiectivele principale ale acestor activități sunt de a fractura unitatea în cadrul UE și NATO, de a exacerba diviziunile publice și de a submina sistemele și procesele de guvernare democratică prin atacarea principiilor fundamentale pe care acestea se bazează.

Dezinformarea Rusiei în legătură cu armele de distrugere în masă nu este un fenomen nou. În timpul Războiului Rece, Uniunea Sovietică a acuzat în mod sistematic guvernele occidentale de utilizarea armelor biologice, utilizând în același timp **mesaje de dezinformare** pentru a-și ascunde propriul program ilegal de război biologic. În ciuda dovezilor tot mai numeroase care atestă că regimul Assad a folosit arme chimice în timpul războiului civil sirian, Moscova respinge cu perseverență rezultatele activităților de investigare din Siria, ordonate la nivel internațional, și, în schimb, continuă să sprijine fără echivoc guvernul de la Damasc. Timp de ani de zile, Kremlinul a desfășurat campanii de dezinformare împotriva laboratorului de referință în domeniul sănătății publice din Georgia, Centrul Lugar, susținând că acesta este o

² Centrul pentru Studiul Democrației, *Countering WMD Hybrid Threats and Malign Interference in the Black Sea Region*, Policy Brief No. 141, 23 noiembrie 2023.

³ Filipova, R., Vladimirov, M. și Gerganov, A., *Tackling Kremlin's Media Capture in Southeast Europe: Shared Patterns, Specific Vulnerabilities and Responses to Russian Disinformation*, Sofia: Centrul pentru Studiul Democrației, 2021; Novosiolova, T. și Georgiev, G., *Disinformation in the Kremlin's Toolkit of Influence Training Guidance for Scoping the Threat to the Norms and Institutions of Weapons of Mass Destruction Nonproliferation*, Sofia: Centrul pentru Studiul Democrației, 2022.

⁴ Georgiev, G., Petrova, V., și Tsabala, K., *Breaking the Code: Russian and Chinese Disinformation and Illicit Financial Flows in Southeast Europe*, Centrul pentru Studiul Democrației, 2023.

⁵ Filipova, R., și Galev, T., *Russian Influence in the Media Sectors of the Black Sea Countries: Tools, Narratives and Policy Options for Building Resilience*, Centrul pentru Studiul Democrației, 2018.

unitate de producție de arme biologice pe care SUA o operează la ușa Rusiei. În timpul pandemiei COVID-19, mass-media susținute de Kremlin și pro-Kremlin au încercat în mod repetat să discrediteze vaccinurile **produse de UE și SUA**, prezentându-le ca fiind “nesigure” și “ineficiente”. În plus, o altă narațiune de dezinformare pe care mass-media rusă a amplificat-o a susținut că virusul responsabil pentru COVID-19 era o armă biologică proiectată într-un laborator din SUA.

La scurt timp după invazia împotriva Ucrainei, Kremlinul a lansat o altă campanie de dezinformare, menită să ofere o justificare pentru război. Conducerea Rusiei și mass-media sponsorizată de stat au acuzat Ucraina și SUA de dezvoltarea de arme biologice în incinta unor **laboratoare biomedicale** din Ucraina. Această campanie s-a răspândit rapid în arena diplomatică internațională. De exemplu, Moscova s-a folosit de locul său în Consiliul de Securitate al Organizației Națiunilor Unite pentru a-și promova acuzațiile nefondate și pentru a slăbi sprijinul internațional pentru Ucraina. Ambasadele Rusiei în țările din regiunea Mării Negre, inclusiv cele din Bulgaria și România, au **amplificat** și mai mult **aceste narațiuni de dezinformare în rândul publicului local**.

Acest raport examinează provocările specifice cu care se confruntă Bulgaria și România în ceea ce privește răspândirea dezinformării legate de armele de distrugere în masă de către actorii controlați de Kremlin și pro-Kremlin. Acesta analizează eforturile susținute ale Kremlinului și ale **celor care îl sprijină la nivel local** în Bulgaria și România de a produce și amplifica narațiunile de dezinformare legate de ADM pentru a semăna confuzie, a se sustrage de la răspundere, a-și legitima politicile și a **submina normele internaționale de dezarmare și neproliferare**. Raportul rezumă rezultatele unei analize comparative de monitorizare a mass-media care se concentrează asupra răspândirii narațiunii privind laboratoarele de arme biologice din Ucraina în spațiul mediatic bulgar și românesc (Caseta 1). Sunt oferite recomandări de politici publice bazate pe dovezi pentru publicul instituțional din ambele țări, cu scopul final de a sprijini dezvoltarea unor abordări naționale integrate pentru combaterea dezinformării.

Caseta 1: Metodologia de monitorizare a mass-media

Cadrul analitic utilizat pentru cercetarea bazată pe monitorizarea mass-media se fundamentează pe lucrările anterioare ale Centrului pentru Studiul Democrației (CSD) privind analiza influenței **Kremlinului și**, în special, a modului în care se manifestă **tacticile de capturare a mass-media de către Kremlin** în spațiile de informare europene.⁶ Monitorizarea face parte dintr-o inițiativă mai amplă care explorează opțiunile de politică bazate pe dovezi pentru dezvoltarea unor abordări naționale integrate de **contracurare a amenințărilor hibride în regiunea Mării Negre, cu un accent special pe amenințările legate de armele de distrugere în masă și pe impactul acestora asupra normelor de neproliferare**.

⁶ Pentru exemple, a se vedea: Georgiev, G., Petrova, V., Tsabala, K., *Breaking the Code: Russian and Chinese Disinformation and Illicit Financial Flows in Southeast Europe*, Centrul pentru Studiul Democrației, 2023.; Galev, T. et al., *Russian Influence in the Media Sectors of the Black Sea Countries: Tools, Narratives and Policy Options for Building Resilience*, Sofia: Centrul pentru Studiul Democrației, 2018.

CSD, în cooperare cu New Strategy Center (NSC), a monitorizat conținutul de pe site-urile **online și din spațiul public de pe Facebook**, publicat în 2022-2023, cu privire la afirmația Rusiei potrivit căreia laboratoarele biologice din Ucraina dezvoltă arme de distrugere în masă (ADM). Conținutul de pe site-urile de știri și datele privind **volumul și răspândirea** acestuia au fost colectate cu ajutorul instrumentului de informații media Sensika, care are un catalog exhaustiv de peste o jumătate de milion de surse la nivel global. Conținutul social media de la tipurile de conturi publice de Facebook (pagini, profiluri verificate și grupuri publice) a fost colectat cu ajutorul instrumentului CrowdTangle, deținut de Meta, care oferă măsurători precise privind volumul și răspândirea a postărilor.

Site-urile de știri și platforma Facebook au fost selectate datorită **prevalenței** lor în spațiile de informare din ambele țări. În decembrie 2023, Bulgaria și România aveau o rată de acces la internet pentru gospodării de 88% și, respectiv, 92%, conform celor mai recente date comparative de la EUROSTAT.⁷ Potrivit primului raport de transparență publicat de Meta în conformitate cu obligațiile care îi revin în temeiul Legii privind serviciile digitale (DSA), **baza medie lunară de utilizatori activi** în perioada 1 aprilie 2023 - 30 septembrie 2023 a fost de 4,4 milioane pentru Bulgaria și de 12,2 milioane pentru România, ceea ce echivalează cu aproximativ 82% și, respectiv, 77% din utilizatorii de internet la nivel național în 2023.⁸ **Datele de trafic** obținute de la instrumentele de intelligence a traficului web SimilarWeb și SEMRUSH confirmă dominația Facebook asupra pieței, deoarece a reprezentat peste 80% din tot traficul web către rețelele sociale non-video în ambele țări în 2023.⁹

Căutarea folosind operatorii logici a fost utilizată pentru a filtra și identifica conținutul relevant, iar aceiași parametri de căutare au fost introduși pentru ambele limbi. Cuvinte-cheie și termeni puternic asociați cu discursul Kremlinului despre laboratoarele de arme biologice din Ucraina au fost identificați pe baza unei revizuirii a informațiilor înșelătoare și/sau false colectate manual anterior din presa controlată de Kremlin și din presa locală pro-Kremlin. Aceștia au fost combinați cu operatori logici de căutare (adică cuvinte bazate pe logică, cum ar fi AND, OR sau NOT) pentru a forma o căutare personalizată a materialelor relevante publicate de-a lungul anilor 2022-2023. Vorbitorii nativi din CSD și NSC au revizuit cuvintele și termenii selectați pentru a verifica prezența suficientă a categoriilor gramaticale relevante, a sinonimelor, a figurilor de stil și a altor idiosincrazii lingvistice.

Interogările de căutare rezultate au fost rulate pe tot conținutul în limbile bulgară și română indexat de Sensika și CrowdTangle. Mostre reprezentative din fiecare site web sau cont public de Facebook identificat au fost analizate manual de către echipa de cercetare pentru a limita rata de rezultate fals-pozitive la mai puțin de 10% în fiecare caz. Setul final de date a fost exportat, procesat și vizualizat de CSD

⁷ EUROSTAT, "Households - level of internet access", 18 ianuarie 2024.

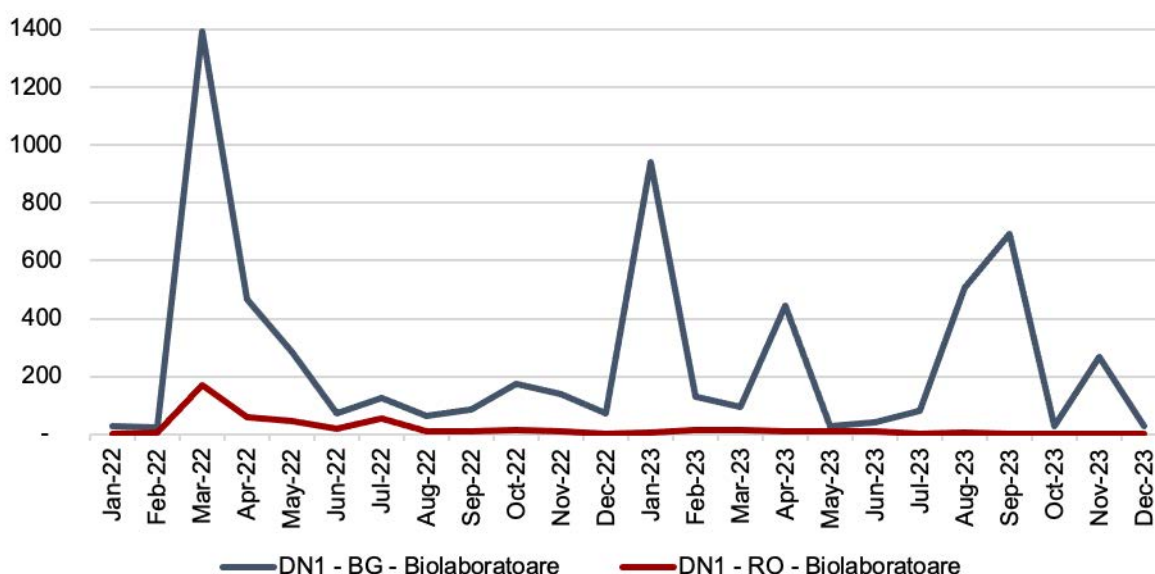
⁸ Meta, "Regulatory and Other Transparency Reports", 2023.

⁹ Date colectate și verificate de Centrul pentru Studiul Democrației folosind SimilarWeb și SEMRUSH.

MONITORIZAREA DEZINFORMĂRII LEGATE DE ARMELE DE DISTRUGERE ÎN MASĂ ÎN BULGARIA ȘI ROMÂNIA

Povestea recurentă a dezinformării, conform căreia laboratoarele din Ucraina dezvoltă arme biologice și sunt, de asemenea, folosite pentru a efectua experimente pe armata locală, este prezentă atât în ecosistemele online din Bulgaria, cât și din România, deși în proporții diferite atât în ceea ce privește volumul, cât și în ceea ce privește amploarea (Figura 1). În Bulgaria, narațiunea a **pătruns în mod clar în spațiul mediatic mainstream**, mii de articole înșelătoare fiind publicate pe unele dintre cele mai vizitate site-uri web din țară pe parcursul anilor 2022 și 2023. Narațiunea a fost republicată și amplificată în mod constant în spațiul online bulgăresc de la apogeul său în martie 2022. În schimb, **în România, povestea a stagnat** pentru restul celor doi ani.

Figura 1. Volumul de articole de pe site-urile de limbă bulgară și română care conțin dezinformări despre laboratoarele biologice din Ucraina (2022-2023)

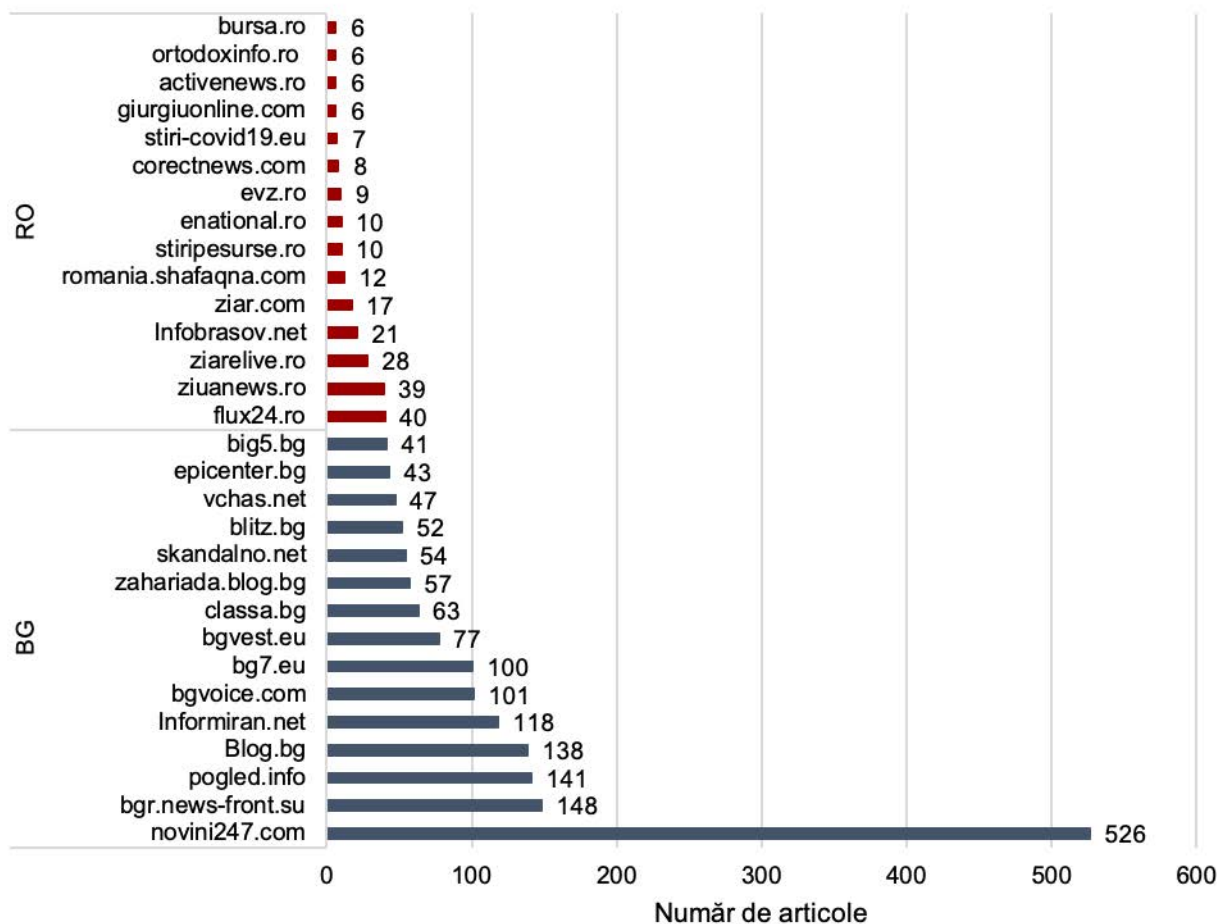
Sursa: CSD pe baza datelor de la Sensika.

Peste 90% (sau aproximativ 5.500) din toate articolele în limba bulgară colectate au fost publicate de site-uri web aparținând primei jumătăți a clasamentului național al site-urilor web (locurile unu până la cinci), iar 8% și, respectiv, 10% au provenit de la site-uri web aparținând primelor două locuri (Figura 2).¹⁰ În ceea ce privește România, 68% dintre articolele colectate au fost publicate

¹⁰ Clasamentul este furnizat de Sensika, care clasifică site-urile web pe o scară de la 1 la 10. Clasamentul se bazează pe o combinație de estimări ale vizitatorilor unici lunari ai unui site și ale vizualizărilor lunare ale paginilor pe desktop și mobil. Cu cât numărul de vizitatori și de vizualizări este mai mare, cu atât mai mare este clasamentul site-ului. Site-urile mainstream foarte vizitate se află, de obicei, în primele două poziții.

de site-uri web care se situează în primele cinci poziții, dar acestea au reprezentat doar 295 de articole, de peste **18 ori mai puține decât numărul de articole echivalente din surse bulgare**. Aproximativ 123 de articole în limba română (sau 28% din totalul articolelor) au fost colectate de pe site-uri web din primele două poziții, ceea ce arată că această narațiune a fost prezentă în discursul mediatic principal din România în martie și aprilie 2022, deși într-o măsură semnificativ mai mică în comparație cu Bulgaria. Diferența de volum și de acoperire dintre cele două țări devine și mai evidentă dacă luăm în considerare faptul că România are o populație și un număr de utilizatori de internet de aproape trei ori mai mare.

Figura 2. Primele 15 surse de articole de pe site-urile de limbă bulgară și română care conțin dezinformări despre laboratoarele biologice din Ucraina, în funcție de volum (2022-2023)

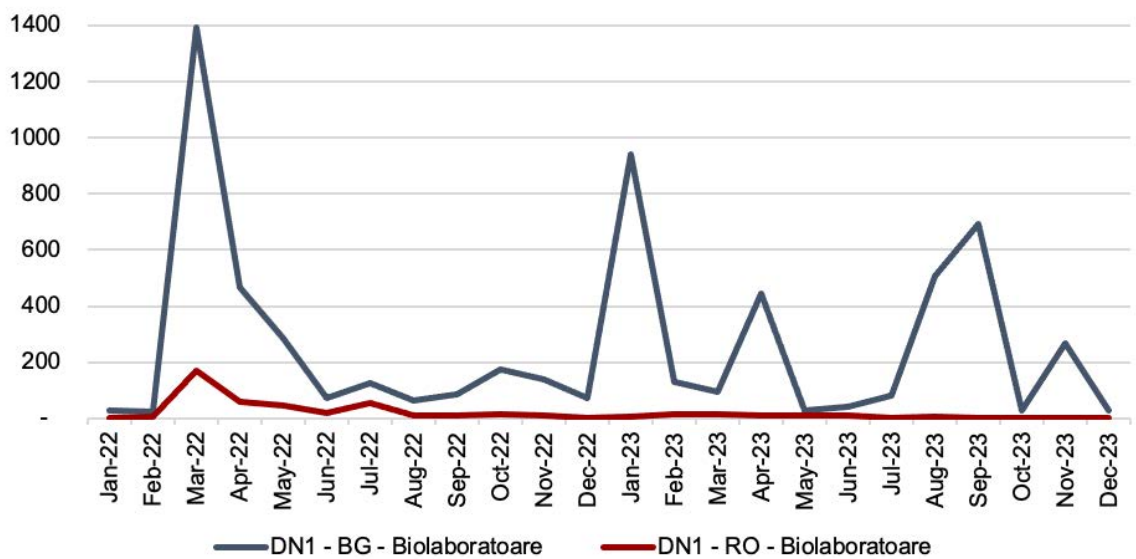
Sursa: CSD pe baza datelor de la Sensika.

*Nota: novini247.com este un site de agregare de știri care reeditează automat conținut din diverse surse bulgare, inclusiv cele mai multe surse cunoscute pentru proliferarea de informații înșelătoare și pro-Kremlin.

În luna martie 2022, numărul total de cititori potențiali ai articolelor în limba bulgară a atins un nivel maxim de aproape 2 milioane de cititori, ceea ce reprezintă aproximativ 40% din totalul utilizatorilor de internet din țară (Figura 3). Nu a mai atins niciodată niveluri echivalente de popularitate, în pofida apariției ulterioare a încă 1.000 de articole în ianuarie 2023 și 700 în septembrie 2023. De fapt, o majoritate substanțială (86 %) dintre cititorii

bulgari care au fost expuși la acest tip de conținut în perioada de doi ani au făcut acest lucru numai în martie 2022. Articolele înșelătoare din România au atins, de asemenea, un nivel maxim în martie 2022 în ceea ce privește potențialul total de acoperire, cu aproximativ 300 de mii de cititori potențiali, adică aproximativ 2% din toți utilizatorii de internet din România. Pe această bază, se estimează că **narațiunea a fost de aproximativ 20 de ori mai populară în rândul utilizatorilor bulgari** comparativ cu cei români, cel puțin în ceea ce privește traficul web către site-urile locale.

Figure 3. Total potential reach of articles in Bulgarian and Romanian-language websites containing disinformation about biological laboratories in Ukraine (2022-2023).

Sursa: CSD pe baza datelor de la Sensika.

În România, primele trei platforme media în funcție de numărul de cititori au reprezentat 66% din numărul total de cititori potențiali, deși au publicat doar 10% din toate articolele înșelătoare, ceea ce demonstrează importanța calității (ca să spunem așa) și a numărului de persoane corupte în detrimentul cantității (Figura 4). Platformele media precum *Flux24*, *Activenews.ro*, *Ortodoxinfo.ro* și *Capital.ro* au fost identificate de experții locali ca fiind proliferatori sistematici (dar marginali) de conținut pro-Kremlin.¹¹ În schimb, altele, cum ar fi *Playtech.ro* și *Comisarul.ro*, par a fi tabloide și agregatori de știri care au în vedere consumul de masă, unde conținutul înșelător se infiltrează și este republicat alături de diverse alte conținuturi, fără a prezenta o prejudecată politică locală consecventă. În ceea ce privește cel de-al doilea grup de platforme media din România, a găsi conținut pro-Kremlin pare la fel de probabil ca și a găsi articole care critică politica externă agresivă a Rusiei. Această tendință este problematică, deoarece poate crea un **fals sentiment**

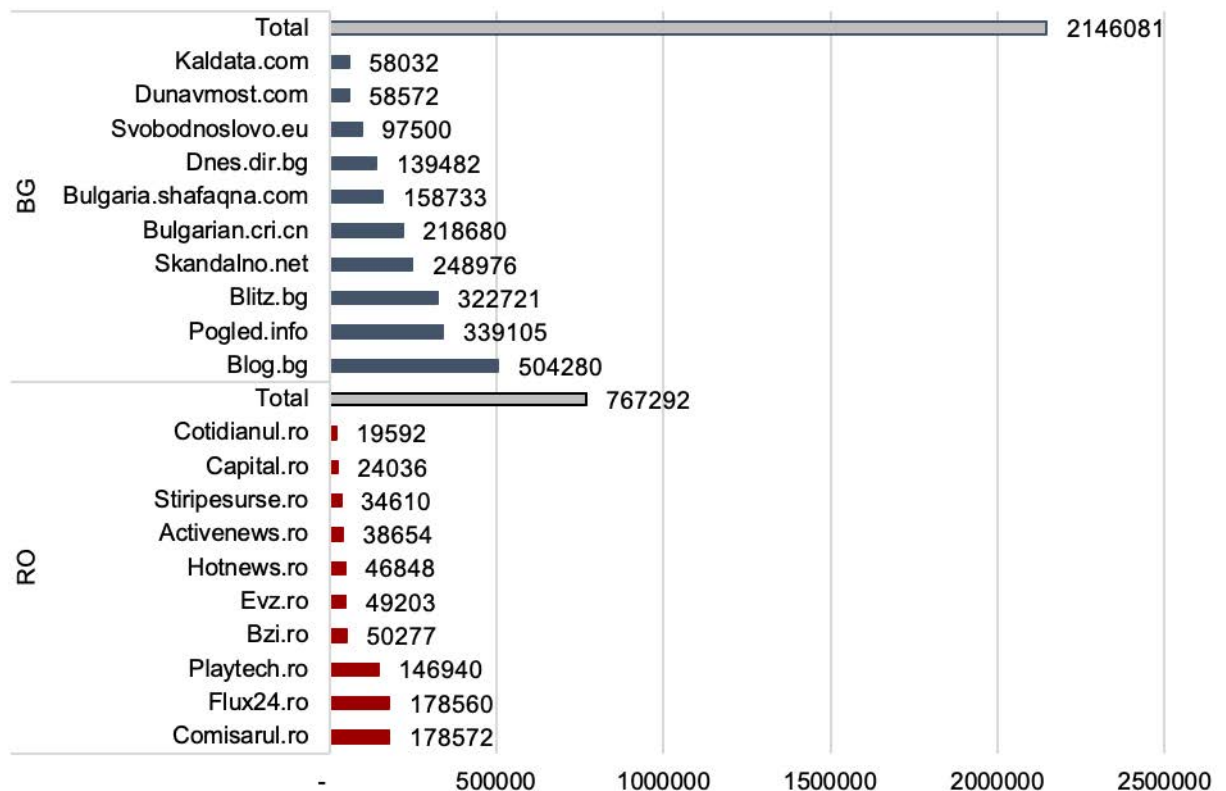
¹¹ Zamfir, R. & Iavita, V., *The Great Unification and Disinformation*, Budapest:Political Capital, 2020.; Calistru, E. Macanu, A., & Tablet, D., *Russian fake narratives in Romania, in the context of the war in Ukraine*, Funky Citizens, 2023.; Stanoiu, I., "Rețeaua minciunilor. Cine răspândește propaganda pro-Kremlin, conspirațiile și dezinformările în România" ["The web of lies. Who spreads pro-Kremlin propaganda, conspiracies and disinformation in Romania"], *Context*, 10 March 2023.

de echivalență în rândul cititorilor, adică narațiunea de dezinformare despre laboratoarele de arme biologice din Ucraina să fie prezentată ca o preocupare la fel de validă precum, de exemplu, schimbările climatice, corupția strategică, dovezile crimelor de război comise de forțele rusești în Ucraina sau orice altă problemă de fond.

Între timp, unele dintre cele mai notabile surse în limba bulgară includ: Blitz (adesea creditat ca fiind cel mai vizitat site de știri local); dnes.dir.bg (parte a grupului media Dir.bg și, de asemenea, printre cele mai vizitate site-uri web bulgare); versiunea în limba bulgară a postului de stat China Radio International (la bulgarian.cri.cn); Pogled Info, un site care traduce exclusiv conținut de la grupuri de reflecție și ideologi apropiați Kremlinului (de exemplu, Fundația pentru cultură strategică, Katehon și Alexander Dugin), mulți dintre aceștia fiind sancționați de UE; și News Front, un site multilingv controlat de Kremlin cu sediul în Crimeea, care rămâne accesibil pentru utilizatorii din UE.

Prezența și influența tot mai mare a presei chineze de stat reflectă **politica externă tot mai asertivă și hibridizată a Partidului Comunist Chinez**. Influența politică și informațională a Beijingului în cele două țări rămâne limitată, iar discursul său a fost, în general, mai reținut în comparație cu cel al Kremlinului. Cu toate acestea, oficialii de stat chinezi au susținut public narațiunea dezinformatoare potrivit căreia SUA operează laboratoare de arme biologice în Ucraina și au cerut explicații din partea Washingtonului. Versiunea în limba română a Radio China Internațional (la adresa romanian.cri.cn) a proliferat, de asemenea, această narațiune, deși cu un impact aparent neglijabil în comparație cu cel al omologului său din Bulgaria.

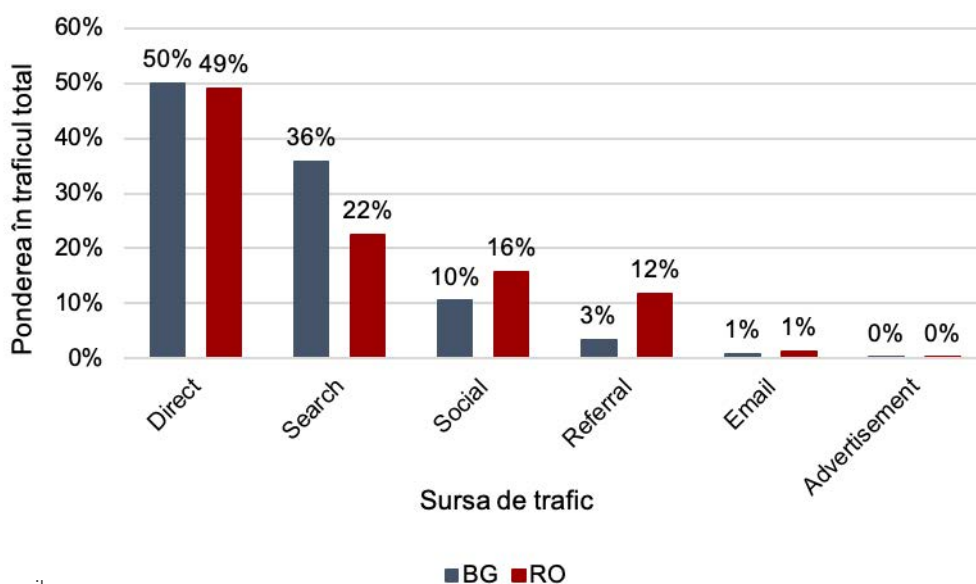
Figura 4. Primele zece surse de articole de pe site-urile web în limbile bulgară și română care conțin dezinformări despre laboratoarele biologice din Ucraina, în funcție de potențialul de acoperire (2022-2023)

Sursa: CSD pe baza datelor de la Sensika.

Atât în România, cât și în Bulgaria, se estimează că jumătate din numărul total de vizite la articole provine din traficul direct, adică utilizatorii care accesează direct un site web, fără a mai face click pe un alt link pentru a vizita un alt site web (Figura 5).¹² Traficul provenit de la utilizatorii care au căutat cuvinte și termeni relevanți pe motoare de căutare mari, cum ar fi Google, a jucat un rol mai important în Bulgaria (36%) în comparație cu România (22%). Opusul a fost valabil pentru traficul provenit de pe platformele de social media și pentru afilierea linkurilor care apar pe un alt site web. Acest lucru indică faptul că, în medie, utilizatorii bulgari sunt mai predispuși să ajungă la acest tip de conținut problematic prin căutarea cuvintelor-cheie asociate, în timp ce cei români sunt mai predispuși să ajungă acolo prin intermediul unor link-uri de pe alte site-uri web sau al unor postări în rețelele sociale.

Figura 5. Audiența articolelor în funcție de sursa de trafic a articolelor de pe site-urile de limbă bulgară și română care conțin dezinformări despre laboratoarele biologice din Ucraina (2022-2023)

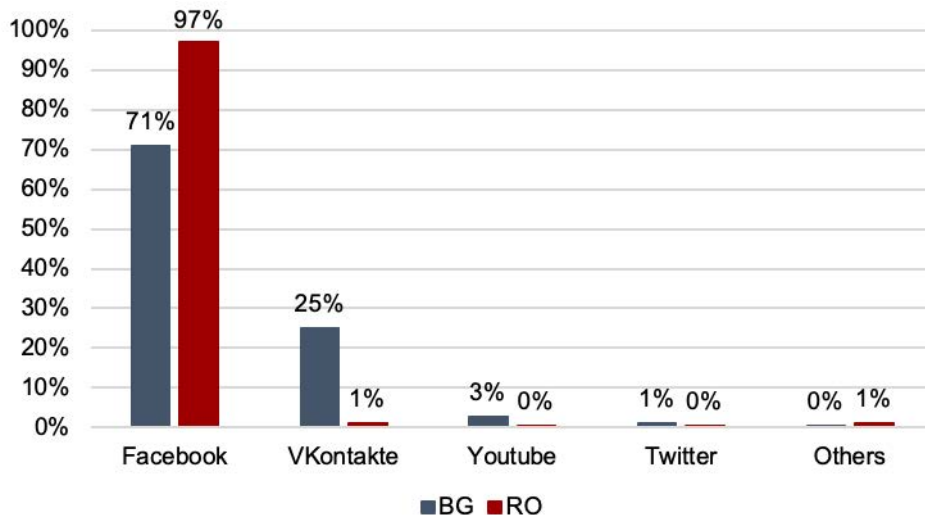

Sursa: CSD pe baza datelor de la Sensika.

În ceea ce privește traficul din social media, marea majoritate (97%) a acestui tip de trafic pentru articolele din România a provenit de pe Facebook (care rămâne de departe cea mai dominantă platformă de social media în ambele țări) și doar 1% a provenit de pe YouTube (Figura 6). În cazul Bulgariei, ponderea Facebook în traficul provenit din social media a fost de 70%, aproape 3% a venit de la Youtube și 25% a venit de la VKontakte, gigantul rusesc de social media deținut de Gazprombank, controlată de stat. Prezența unui trafic semnificativ de la VKontakte (care rămâne accesibil cetățenilor UE) reflectă conectivitatea transfrontalieră relativ mai mare între bulgari și ruși pe această platformă (și, probabil, dincolo de ea). Pentru a da un exemplu, doi dintre editorii bulgari care lucrează pentru News Front, un post de televiziune controlat de Kremlin cu sediul în Crimeea, sunt activi pe VKontakte, unde își împărtășesc munca lor și a celor care gândesc la fel. Tocmai un grup de 99 de articole publicate pe bgr.news-front.su reprezintă traficul de pe VKontakte.

¹² Cu toate acestea, este important de reținut că sursele de trimitere neidentificate sunt, de asemenea, clasificate drept trafic direct de către instrumentele de optimizare a motoarelor de căutare (SEO) și de informații despre site-uri web.

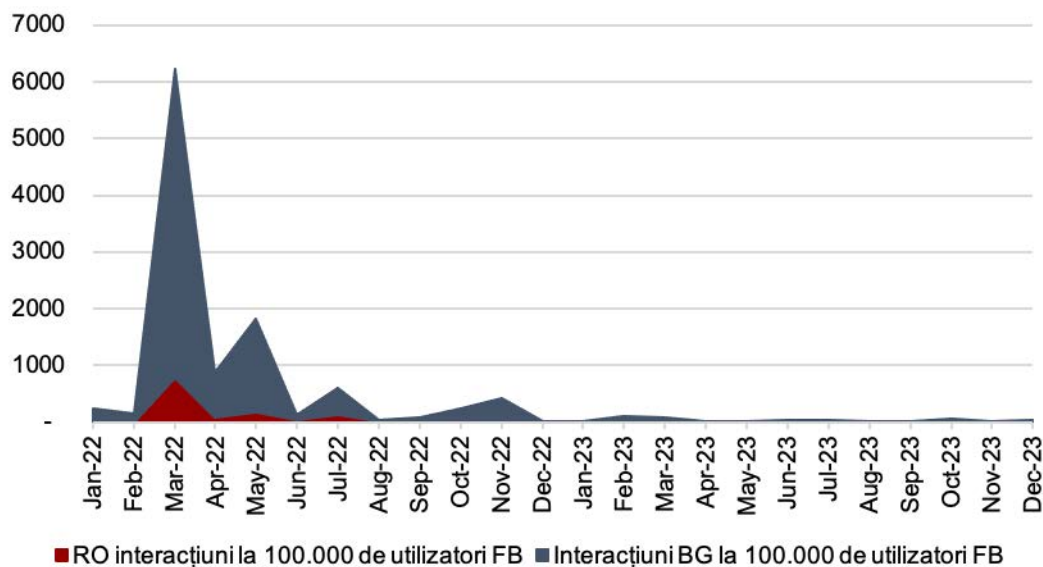
Figura 6. Audiența sursă per trafic pe rețelele de socializare a articolelor de pe site-urile de limbă bulgară și română care conțin dezinformări despre laboratoarele biologice din Ucraina (2022-2023).

Sursa: CSD pe baza datelor de la Sensika.

Diferența de volum și de acoperire a conținutului înșelător despre laboratoarele biologice din Ucraina între spațiul online bulgar și cel românesc nu este la fel de pronunțată în ceea ce privește postările de pe Facebook în comparație cu site-urile media convenționale, dar este totuși semnificativă. Cu un total de 1.817 postări și aproape 450 de mii de interacțiuni, **grupul de postări înșelătoare în limba bulgară a fost de puțin peste două ori mai mare și a adunat de trei ori mai multe interacțiuni în comparație cu cele în limba română.** Cu toate acestea, adevăratul contrast dintre cele două spații Facebook devine evident atunci când se ia în calcul numărul de utilizatori naționali de pe platformă.

Figura 7. Numărul de interacțiuni la 100.000 de utilizatori Facebook pe postările în limbile bulgară și română de pe Facebook care conțin dezinformări despre laboratoarele biologice din Ucraina (2022-2023).

Sursa: CSD pe baza datelor de la Sensika și NapoleonCat.

Nouă dintre postările înșelătoare colectate pe Facebook în limba română au fost publicate de pagina **Ambasadei Rusiei la București**, adunând 1.739 de interacțiuni (echivalentul a doar 1% din cele 155 de mii de interacțiuni pe postările în limba română). Din aceste 1.739, cel puțin 300 (17%) de reacții au fost reacții critice. În schimb, Ambasada Rusiei din Sofia a publicat 15 dintre postările colectate în limba bulgară, primind 20.876 de interacțiuni (echivalând cu 5% din totalul acestora). Mai puțin de 200 (0,01%) dintre acestea au fost critice. Cu alte cuvinte, **Ambasada rusă din Bulgaria** a avut o rată de interacțiune de peste 7 ori mai mare decât cea a omologului său din România. În afară de diferența flagrantă în ceea ce privește numărul de postări și interacțiuni, conținutul real a fost în mod verificabil fals și/sau înșelător pe ambele pagini ale ambasadelor.

COMBATEREA DEZINFORMĂRII ÎN BULGARIA ȘI ROMÂNIA

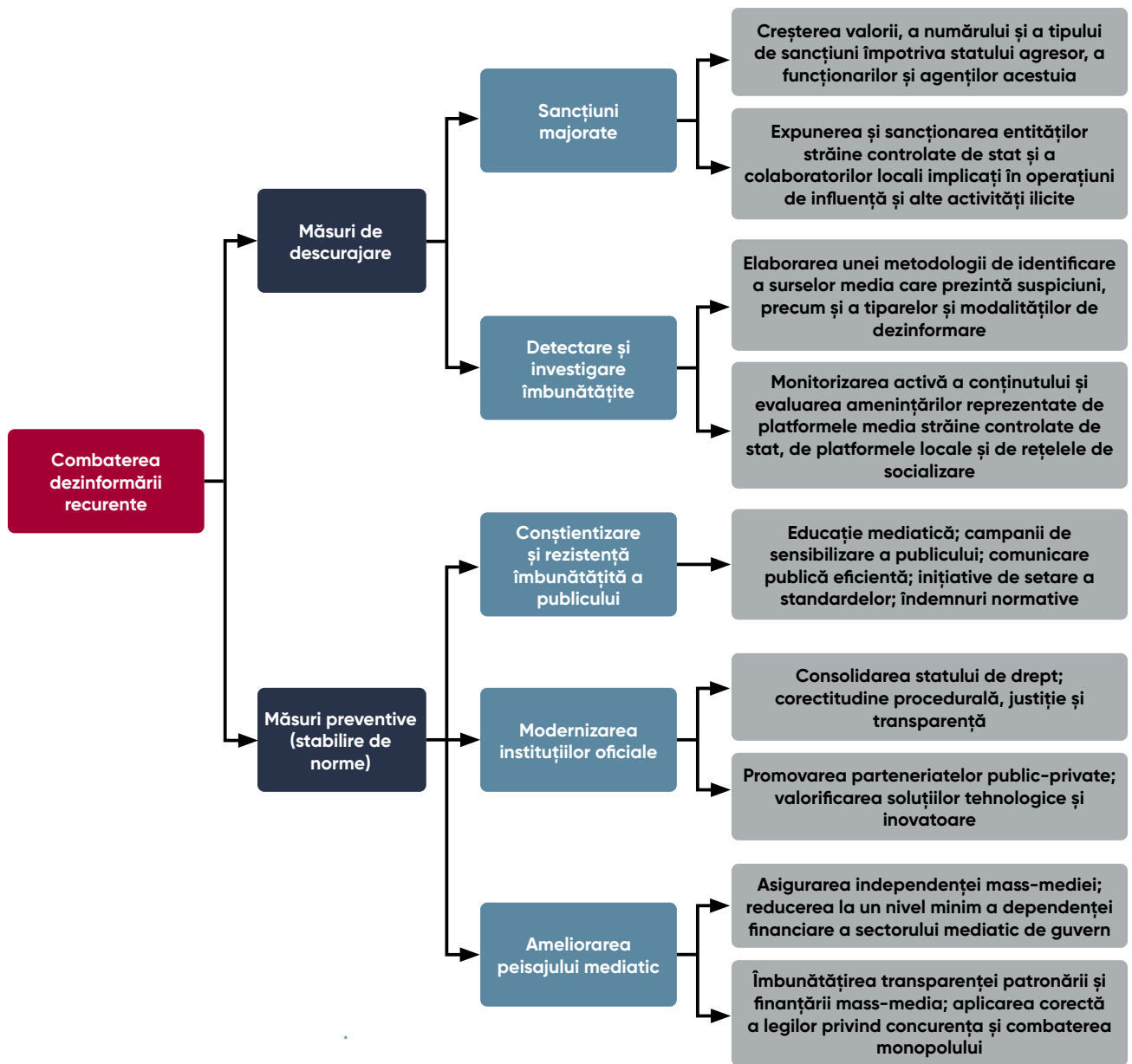
Monitorizarea mass-media relevă o discrepanță semnificativă între țările vecine și indică nuanțe importante privind provocările cu care se confruntă acestea în ceea ce privește receptarea și proliferarea dezinformării pro-Kremlin în spațiile media locale. Deși dezinformarea pro-Kremlin legată de armele de distrugere în masă, constituie **o amenințare la adresa securității atât pentru Bulgaria, cât și pentru România**, amploarea acesteia este mult mai pronunțată în Bulgaria. Acest lucru este în concordanță cu faptul că România nu împărtășește mulți dintre factorii de atracție culturală sau de captare cognitivă care îi fac pe cetățenii bulgari vulnerabili la interferența informațiilor pro-Kremlin, în special moștenirea lingvistică, etnică și istorică comună.¹³ Diferențele în percepțiile publice geopolitice au fost evidente în numeroase sondaje comparative, românii fiind de peste opt ori mai puțin predispuși (la 3%) să vadă Rusia ca pe un aliat strategic după invazie, comparativ cu bulgarii (la 26%).¹⁴

Cu toate acestea, acest lucru este departe de a implica faptul că spațiul informațional și politica României sunt ferite de amenințări hibride sau de influența autoritară. Simpatiile pentru actorii antisistemici au fost întotdeauna prezente și par să fie în creștere în 2024, împreună cu polarizarea politică și socială, pe măsură ce țara se pregătește să organizeze alegeri locale, prezidențiale, parlamentare și europene. Rusia a exploatat în mod sistematic astfel de atitudini și percepții sociale pentru propriul avantaj și le-a folosit pentru a pătrunde în procesul de luare a deciziilor politice și în dezbaterile publice. Aceleași evoluții politice și sociale au fost vizibile și în Bulgaria, unde forțele politice protestatere, antisistemice, anti-UE și anti-NATO au atins un nivel de aprobare de două cifre în sondaje. Prin analogie cu România, acești actori politici amenință din ce în ce mai mult majoritățile deja fragile ale actualei coaliții pro-occidentale aflate la putere.

¹³ A se vedea: Centrul pentru Studiul Democrației, *Building Institutional Capacity Framework for Resilience to Disinformation in Bulgaria*, Policy Brief No.131, 2023.; Centrul pentru Studiul Democrației, *Countering Hybrid Threats in Bulgaria*, Policy Brief No.118, 2022.

¹⁴ Hajdu, D, et al., *GLOBSEC Trends 2023: United we (still) stand*, GLOBSEC, 2023.

Figura 8. Model de politică publică pentru combaterea dezinformării recurente.

Sursa: CSD, adaptare după Colin Williams (profesor de politici publice, Universitatea din Sheffield).

Salvgardarea integrității informațiilor și combaterea dezinformării antidemocratice și pro-Kremlin necesită **o abordare la nivelul întregii societăți și implicarea mai multor părți interesate**, care să integreze activitățile factorilor de decizie politică, ale societății civile și ale sectorului privat și să utilizeze în mod eficient cooperarea cu UE, SUA și instituțiile euroatlantice. Un **cadru instituțional funcțional** trebuie să urmărească să abordeze atât oferta de conținuturi problematice (cum ar fi știrile false, teoriile conspirației și incitarea la violență), cât și cererea de conținuturi, prin

Capacitatea instituțională

utilizarea unei combinații de măsuri de descurajare și de prevenire (Figura 8). Măsurile ar trebui să fie împachetate **într-o abordare națională integrată** cu mai multe niveluri de apărare, incluzând nu doar capacitatea și procedurile instituționale, ci și **infrastructura de criminalistică digitală** și know-how-ul tehnic necesar pentru a monitoriza integritatea spațiului informațional online.

La nivel instituțional, eforturile de combatere a dezinformării pro-Kremlin, legate de ADM, trebuie să se extindă **dincolo de operațiunile de informare și de comunicare strategică** și să facă parte din eforturile mai ample de a demasca capturarea statului și a mass-media, de a decupla instituțiile de interese străine maligne și de rețelele informale și de a dezvolta o abordare națională integrată pentru combaterea amenințărilor hibride. **Decuplarea nodurilor critice ale infrastructurii mediatiche europene** (inclusiv nu doar a platformelor media, ci și a telecomunicațiilor, a furnizorilor de servicii de internet, a editurilor și a altor intermediari) de capitalul străin coroziv implică, de asemenea, birouri care combat criminalitatea economică, precum și unități de intelligence financiar.¹⁵

O prioritate majoră atât pentru Bulgaria, cât și pentru România este abordarea **problemelor instituționale critice legate de libertatea și pluralismul mass-media**, în special lipsa de transparență în ceea ce privește patronarea mass-media, distribuirea fondurilor de stat și difuzarea de conținut plătit de partidele politice (așa cum ambele țări au fost sfătuite în mod repetat să facă în rapoartele succesive ale Comisiei Europene privind statul de drept).¹⁶ Acest lucru ar trebui să fie însoțit de reglementarea **proceselor strategice împotriva participării publice** (SLAPP), o problemă care a continuat să afecteze libertatea presei în Bulgaria și România în ultimii doi ani. Stabilirea unor măsuri care să garanteze independența editorială a serviciilor publice de radiodifuziune în conformitate cu standardele europene trebuie să fie, de asemenea, o prioritate în ambele țări. În plus, interferența procurorilor și alte tipuri de represalii instituționale împotriva publicațiilor de investigație (inclusiv obligarea jurnaliștilor de a-și dezvălui sursele) în ceea ce privește anchetele controversate din punct de vedere politic au continuat în 2022-2023.¹⁷ Acestea trebuie să fie recunoscute de instanțele locale și limitate pe cât posibil prin introducerea unor garanții suficiente împotriva conflictelor de interese și a interferențelor politice.

Rolul **autorităților de reglementare din domeniul audiovizualului** trebuie consolidat cu mandatul și capacitatea de a urmări și de a penaliza în mod eficient prezența conținutului provenit de la entitățile sancționate. Acest lucru include asigurarea independenței autorităților de reglementare din domeniul audiovizualului față de interferențele politice și creșterea bugetelor acestora. Ambele autorități de reglementare ar beneficia de resursele necesare pentru a angaja **personal specializat**, precum și pentru a adopta noi **soluții**

¹⁵ Centrul pentru Studiul Democrației, *Illicit Financial Flows and Disinformation in Southeast Europe*, Policy Brief No.126, 2023.; Centrul pentru Studiul Democrației, *Investment Screening for Enhanced Economic Security*, Policy Brief No.142, 2023.; Centrul pentru Studiul Democrației, *Agenda politică pentru combaterea capturării mass-media în Europa*, Policy Brief No. 116, 2022.

¹⁶ A se vedea Rapoartele 2022 și 2023 privind statul de drept, capitolul de țară privind situația statului de drept în Bulgaria și capitolul de țară privind situația statului de drept în România.

¹⁷ Wesolowsky, T., *“Instead of Protecting Investigative Journalists, The Bulgarian Authorities Are Going After Them”*, RFE/RL, 3 May 2023.; Reporters without Borders, *“Country fact-file Romania”*, 2023.

tehnologice care pot automatiza unele funcții de supraveghere. Acest lucru este deosebit de relevant pentru a dota autoritățile de reglementare cu instrumentele potrivite pentru a aborda subiecte complexe din punct de vedere tehnic, cum ar fi **dezinformarea legată de armele de distrugere în masă**, care necesită, de asemenea, un nivel și o intensitate mult mai mari de cooperare cu organizațiile principale din **sistemul de securitate națională**.¹⁸

In the case of Bulgaria, there is no comprehensive legal basis and procedures for the application of media-related restrictive measures emanating from international and EU sanctions obligations. In the **absence of a proper legal framework regulating the application of sanctions**, the country's media regulator, the Council for Electronic Media (CEM), saw internal resistance against their implementation. Notably, CEM's chairperson abstained during a vote to implement the third EU sanctions package, which targets media outlets controlled by Russia and the misleading content they produce. Moreover, the chairperson has publicly qualified the application of EU sanctions as "unconstitutional censorship" and **the Bucha massacre as "Ukrainian propaganda"**.¹⁹

La rândul său, Consiliul Național al Audiovizualului din România (CNA) a aplicat cea **mai mare amendă din istorie** - 100 de mii de lei (aproximativ **20 de mii de euro**) - în aprilie 2022 către GoldFM pentru difuzarea de conținut înșelător pro-Kremlin (inclusiv despre laboratoarele de arme biologice din Ucraina), încălcând reglementările audiovizuale.²⁰ Aceasta s-a adăugat altor amenzi de 50 de mii de lei pentru GoldFM, 40 de mii de lei pentru Realitatea și o serie de alte sancțiuni pentru încălcări similare în 2022-2023.²¹ Cu toate acestea, CNA se confruntă cu **probleme de sustenabilitate** similare cu cele ale omologului său bulgar, bugetul autorității de reglementare fiind prea mic (deși este posibil să crească în anii următori) pentru a-și îndeplini în mod eficient întregul set de responsabilități de supraveghere.²²

La fel ca și alte state membre ale UE (de exemplu, Țările de Jos), Bulgaria și România trebuie să analizeze opțiunea de **a-și extinde cadrele juridice și instituționale** de reglementare din domeniul audiovizualului pentru a acoperi conținutul video local popular de pe marile platforme online (cum ar fi Facebook, Youtube, TikTok etc.). În consecință, autoritățile locale de reglementare din domeniul audiovizualului trebuie să aibă capacitatea de a pune în aplicare astfel de cadre și de a asigura conformitatea platformelor media online și a celor de socializare. În acest scop, ambele țări ar trebui să utilizeze noile instrumente și mecanisme oferite de Actul legislativ privind piețele digitale (Digital Markets Act - DMA) și, în special, de Actul legislativ privind serviciile digitale (Digital Services Act - DSA).

Urmând exemplul aliaților lor din NATO, Bulgaria și România trebuie să încerce să **expună public și să demonteze în prealabil planurile rusești și**

¹⁸ Novosiolova, T. și Georgiev, G., *Countering Hybrid Warfare in Bulgaria: A Strategic Assessment of National Capabilities and Infrastructure*, Centrul pentru Studiul Democrației, 2023.

¹⁹ Heil, A. "Bulgarian Media Watchdog Equated Bucha Killings With Anti-Russian 'Propaganda'", RFE/RL, 27 June 2023.

²⁰ Stanoiu, I., "Rețeaua minciunilor. răspândește propaganda pro-Kremlin, conspirațiile și dezinformările în România" ["The web of lies. Cine răspândește propaganda pro-Kremlin, conspirații și dezinformări în România"], Context, 10 martie 2023.

²¹ O listă a deciziilor de sancționare a CNA este disponibilă pe site-ul acesteia la adresa: <https://www.cna.ro/-Decizii-de-sanc-ionare-.html>.

²² A se vedea Comisia Europeană, *Rapoartele 2023 privind statul de drept, Capitolul de țară privind situația statului de drept în România*, 5 iulie 2023.

intențiile subiacente, inclusiv prin declasificarea informațiilor atunci când se consideră necesar. Un plan strategic de contramăsuri care să conțină diverse opțiuni ar trebui să fie inclus ca parte integrantă a unei abordări naționale integrate mai ample pentru contracararea amenințărilor hibride.

Asigurarea **integrității canalelor de comunicare și a spațiilor de informare** este deosebit de importantă în contextul atacurilor cu arme de distrugere în masă. Campaniile de dezinformare pot fi utilizate pentru a evita răspunderea și pentru a semăna confuzie și neîncredere, ceea ce ar putea amplifica efectele unui atac material real. Ca atare, guvernele trebuie să se asigure că unitățile lor relevante de contrainformații, de comunicare strategică și de gestionare a crizelor dispun de resursele, cunoștințele și infrastructura necesare pentru a preveni manipularea și interferența informațiilor în masă.²³ Informațiile exacte sunt la fel de valoroase ca și capacitatea de a le comunica în timp util, eficient și în siguranță. Prin urmare, autoritățile de securitate competente ar trebui să dispună de **canale de comunicare stabilite împreună** cu experții științifici naționali relevanți, precum și cu organismele internaționale relevante. Această abordare include protejarea informatorilor (cum ar fi medicii și anchetatorii) împotriva presiunilor nejustificate.

Criminalistică digitală

Provocările tehnologice marcate de ascensiunea site-urilor de știri online, a platformelor de socializare și a modelelor lingvistice de inteligență artificială (AI), care împreună pot produce și amplifica conținut la o scară fără precedent, sunt complexe și multiple. Furnizorii de informații online își desfășoară activitatea într-un mediu mult mai dificil de supravegheat în comparație cu cel al mass-mediei tradiționale, nu doar pentru că legislația este în urma evoluțiilor tehnologice, ci și din cauza **amplorii și complexității infrastructurii digitale**. Digitalizarea producției și consumului de informații generează dificultăți noi și necunoscute pentru organismele publice responsabile de protejarea integrității spațiilor lor locale de informare. Pentru a face față provocării, acestea trebuie să adopte expertiza acumulată de entitățile din **sectorul privat, societatea civilă și mediul academic** care au analizat și s-au implicat practic în aceste probleme în ultimul deceniu. Atât Bulgaria, cât și România găzduiesc o multitudine de experți și întreprinderi private de care pot beneficia.

Stabilirea unei linii de apărare de bază necesită **dezvoltarea și implementarea unei infrastructuri de criminalistică digitală** pentru a detecta și investiga campaniile de dezinformare în timp aproape real, precum și actorii care le produc și le proliferază. La nivel primar, acest lucru înseamnă activarea de instrumente de monitorizare a mass-media și de analiză a audienței care pot măsura volumul și răspândirea narațiunilor recurente. Un sistem mai sofisticat ar cuprinde, de asemenea, instrumente care să analizeze componența digitală a surselor de știri online în masă și să detecteze automat semnele de exploatare și abuz, cum ar fi informații neautentice de contact sau despre patronii acestor platforme(?), reorientarea domeniului și lipsa unei politici de confidențialitate sau a unor condiții generale de utilizare, precum și alte dovezi bine documentate de intenții malițioase. Un pas suplimentar ar fi **monitorizarea integrității algoritmilor și a monetizării conținutului** prin intermediul reclamelor, asigurându-se că acestea respectă reglementările naționale și internaționale. Astfel de soluții tehnologice trebuie valorificate prin **parteneriate public-private** cu sectorul IT, unde atât Bulgaria, cât și România au un avantaj comparativ și acces la numeroase companii locale de tehnologie care oferă serviciile și cunoștințele tehnice necesare.

²³ Centrul pentru Studiul Democrației, *Countering WMD Hybrid Threats and Malign Interference in the Black Sea Region*, Policy Brief No. 141, November 2023.

Datele colectate de unitățile de criminalistică digitală trebuie utilizate pentru a realiza evaluările **amenințărilor la adresa securității naționale și evaluările de risc** privind pericolele pe care le reprezintă dezinformarea pentru aspecte critice de securitate, cum ar fi politica externă, securitatea energetică și angajamentele asumate în cadrul politicilor-cheie ale UE, cum ar fi DSA și pachetele de sancțiuni împotriva entităților rusești. Aceste eforturi extind și completează **mecanismele de securitate digitală existente** stabilite de NATO și de UE, cum ar fi Grupurile Operative de Comunicare Strategică și sistemul de alertă rapidă ale SEAE, rețeaua de paisprezece hub-uri ale Observatorului european al mass-mediei digitale, Consiliul UE-SUA pentru comerț și tehnologie, Centrul de Excelență NATO pentru Comunicații Strategice și Centrul european de excelență pentru combaterea amenințărilor hibride (Hybrid CoE).

Introducerea de **soluții tehnologice, analiza datelor și un flux de lucru flexibil, bazat pe cazuri**, pentru autoritățile de reglementare din domeniul audiovizualului, precum și pentru coordonatorii de servicii digitale (DSC), reprezintă practic o necesitate în acest moment. Aceste noi elemente vor necesita creșteri bugetare semnificative, dar sunt totuși foarte recomandate, având în vedere provocările cu multiple fațete cu care autoritățile de reglementare se vor confrunta probabil în viitor. Atât Bulgaria, cât și România trebuie să exploreze opțiunile de înființare a unor **unități dedicate științei datelor** și a unor grupuri consultative de experți (din partea organizațiilor societății civile, a institutelor de elaborare de politici, a mediului academic și a sectorului privat), precum și de implicare a inginerilor de inteligență artificială și de învățare automată (ML). Aceste roluri diferite vor ajuta **autoritățile de reglementare să fie** pregătite **pentru viitor** și pentru inevitabilitatea generării de conținut dominat de AI, a realității virtuale și augmentate și a consumului de cunoștințe augmentat.

